

*Aneta Strzelecka**, *Emilia Sztabnicka-Gradowska***

W STRONĘ INTERKULTUROWEGO ROZMÓWCY BADANIA OPARTE NA TEORII LEKSYKULTURY

Słowa kluczowe: leksykultura, związki frazeologiczne, nauczanie JPJO, dialog międzykulturowy, pedagogika interkulturowa

W artykule zastosowano teorię leksykultury Roberta Galissona do zbadania konotacji pojęć mieszczących się w obrębie pola semantycznego, określanego jako ciało człowieka. Wyróżnione terminy znajdują się także w popularnych związkach frazeologicznych, dlatego postanowiono również w tym kontekście odtworzyć ich dodatkowe, niesłownikowe znaczenia. Uzyskany materiał – pojęcia wraz z ich wspólnym ładunkiem kulturowym, potwierdzonym w badaniu rodzimych użytkowników języka polskiego – stał się podstawą do dalszych dociekań. Zaproponowano autorskie podejście do nauczania konkretnego elementu języka, jakim są związki frazeologiczne. Wybrane rozwiązanie nawiązuje do koncepcji dialogu międzykulturowego oraz założeń pedagogiki interkulturowej. Nadzędnym celem kształcenia polonistycznego cudzoziemców staje się kształtowanie interkulturowych rozmówców.

Relacja między językiem a kulturą od dawna już zajmuje językoznawców na całym świecie. Począwszy od wstępnych, lecz także fundamentalnych odkryć Sapira i Whorfa, aż po ukształtowanie się osobnej dyscypliny nauki, nazywanej lingwistyką kulturową lub etnolingwistyką, związki języka i kultury dają szansę ciągłego rozwoju badań i odkrywania nowych zagadnień. Istotność tej wzajemnie determinującej się pary dostrzegli także glottodydaktycy i sukcesywnie wzbogacają własną dyscyplinę o zdobycze lingwistyki kulturowej. Obrazem tych inspiracji i zapożyczeń jest chociażby praca *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego* (2004), której redaktor i współautor, Władysław Miodunka, nie tylko dokonuje prezentacji aktualnych wówczas zdobyczy glottodydaktyków polskich, lecz także prezentuje ich postulaty na przyszłość¹.

*aneta.strzelecka@o2.pl, Katedra Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Kościuszki 65, 90-514 Łódź.

** emi.sztab@gmail.com, Katedra Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Kościuszki 65, 90-514 Łódź.

¹ Badacze wymienieni przez W. Miodunkę w artykule *Czy kultura była traktowana po macoszemu w nauczaniu języka polskiego jako obcego?* to m.in.: A. Burzyńska, G. Zarzycka, P. Garnca-rek, S. Schmidt, J. Rokicki, P. E. Gębał, M. Jelonkiewicz, U. Dobesz.

W niniejszym opracowaniu postanowiono wykorzystać jedną z teorii opisujących związki między językiem a kulturą, a mianowicie koncepcję leksykultury w ujęciu R. Galissona. Autorki poznały tę teorię dzięki Bronisławie Ligarze, która dokonała jej prezentacji na gruncie polskim. Szeroki opis tej koncepcji można znaleźć w pozycji *Nowa generacja w glottodydaktyce polonistycznej* (2009) oraz w innych artykułach B. Ligary. W kontekście tej pracy zdecydowano się przywołać jedynie pewne fundamentalne założenia teorii Galissona, konieczne jest więc scharakteryzowanie terminu kultura wspólna. Zdaniem Galissona, jest to podstawowa kultura, nabywana w sposób naturalny w procesie socjalizacji, czyli w momencie włączania jednostki do życia w zbiorowości. Stanowi element wyróżniający daną społeczność językową, a co za tym idzie cudzoziemcy, którzy uczą się nowego języka muszą nieuchronnie natrafić na jej przejawy zawarte w kodzie językowym i postrzeganiu świata. Leksykultura to po prostu jednostki leksykalne, które obok znaczenia opisanego w słownikach mają też dodatkowy składnik kulturowy, nazywany wspólnym ładunkiem kulturowym. Te trzy pojęcia składają się na schematyczny opis koncepcji. Konsekwencje płynące stąd do glottodydaktyki budują tezę o tym, że cudzoziemiec uczący się języka obcego musi poznać i rozumieć dodatkowe znaczenia słów, by móc uczestniczyć w danej wspólnocie językowej. Kultura wspólna powinna być zatem włączona do badań nad pragmatyką językową. Dydaktyka języka obcego ma badać i opisywać leksykulturę, a następnie wprowadzać ten inwentarz do nauczania języka (Ligara 2009).

1. POSTĘPOWANIE BADAWCZE

Posługując się teorią Roberta Galissona, postanowiono sprawdzić zawartość leksykultury w zakresie wybranych nazw części ciała ludzkiego. Aby tego dokonać, zbudowano kwestionariusz, który składał się z trzech pytań. Bardzo podobne badanie ankietowe przeprowadziła wcześniej Anna Papież, a rezultaty jej pracy w formie artykułu naukowego zostały zamieszczone w tomie *Nowa generacja w glottodydaktyce polonistycznej* (2009) pod redakcją W. Miodunki. Ta pozycja stała się inspiracją i wzorem dla niniejszego opracowania. Zdecydowano się wybrać nazwy części ciała ludzkiego jako obiekt badań, gdyż sprawy związane z człowiekiem są najważniejszym z pól semantyczno-leksykalnych, jakie muszą opanować cudzoziemcy uczący się języka polskiego. Bazą materiałową stał się podręcznik Anny Pęcińskiej *Co raz wejdzie do głowy – już z niej nie wyleci, czyli frazeologia prosta i przyjemna* (2006). Pracę rozpoczęto od wybrania dziesięciu z piętnastu części ciała ludzkiego (zamieszczonych w książce), które uznano za możliwe nośniki leksykultury polskiej. Wyboru tego dokonano autorytatywnie, na podstawie kompetencji socjokulturowej autorek jako rodzimych użytkowniczek języka polskiego. Terminy uwzględnione w badaniu to: *głowa, serce, ręka/ręce, brzuch, plecy, oko/oczy, usta, język, nos, ucho/uszy*. Następnie dokonano wyboru dziesięciu frazeologizmów – w każdym znalazła się inna nazwa części ciała:

1. *Głowa rodziny*
2. *Kamień spadł z serca*
3. *Na własną rękę*
4. *Wiercić komuś dziurę w brzuchu*
5. *Mieć mocne plecy*
6. *Mieć oko na kogoś*
7. *Wyjąć coś komuś z ust*
8. *Mieć coś na końcu języka*
9. *Mieć nosa do czegoś*
10. *Ściany mają uszy*

Kolejnym krokiem w postępowaniu badawczym było opracowanie kwestionariusza. Zgodnie z zaleceniami R. Galissona zawierał on trzy pytania: 1) *Z czym kojarzą się Pani/Panu następujące słowa?*, 2) *Czy zna Pani/Pan jakieś inne znaczenia tych słów lub typowe wyrażenia z ich użyciem?*, 3) *Proszę określić, czy zna Pani/Pan i używa poniższych wyrażień/zwrotów. Proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź krzyżykiem (×)*. Dwa pierwsze były pytaniami otwartymi. Chciano uzyskać pierwsze skojarzenia respondentów związane z wymienionymi dziesięcioma nazwami części ciała. Trzecie pytanie dotyczyło wskazania częstotliwości używania danego związku frazeologicznego na kilkustopniowej skali odpowiedzi od „nie znam” do „znam i używam bardzo często”. Zaznaczyć należy, że dwa pierwsze pytania znalazły się na jednej stronie kwestionariusza, trzecie zaś zostało wydrukowane na odwrotnej stronie kartki. Zabieg ten był celowy. Podczas rozdawania ankiet proszono o nieodwracanie ich, by zapobiec ewentualnemu sugerowaniu się w odpowiedziach związkami frazeologicznymi, które pojawiły się na odwrotnej stronie.

Badanie zostało przeprowadzone metodą ankiety audytoryjnej. Karty z nadrukowanym kwestionariuszem rozdano grupie respondentów, którzy byli zgromadzeni w jednym miejscu i poproszono ich o pisemne udzielenie odpowiedzi na pytania.

W badaniu ankietowym wzięli udział rodzimi użytkownicy języka polskiego studiujący filologię polską i socjologię na Uniwersytecie Łódzkim. W sumie zebrano 57 wypełnionych ankiet. Respondenci stanowili specyficzną grupę – z jednej strony byli oni do siebie podobni pod względem pewnych cech społeczno-demograficznych (wszyscy to studenci, humaniści, o szerokiej wiedzy społecznej i kulturowej), z drugiej jednak zaobserwowano zróżnicowanie w obrębie wieku respondentów, płci oraz pochodzenia. Przeprowadzenie badań właśnie w takiej grupie było uzasadnione nie tylko względami praktycznymi (ułatwiony dostęp do grup), lecz także merytorycznymi. Chodziło przecież o uchwycenie i wydobycie wspólnej bazy kulturowej terminów, w związku z czym uznano, że respondenci o podobnej wiedzy socjokulturowej będą odtwarzać bardziej spójny obraz, dzięki czemu uzyska się stabilną i pewną podstawę do dalszych wnioskowań o omawianych pojęciach. Poza tym osoby, o których mowa, w bliskiej przyszłości podejmą

pracę w różnego rodzaju wydawnictwach, gazetach czy w telewizji (wnioskując na podstawie kierunku studiów), a następnie będą kreować obraz świata odbiorców przekazów medialnych.

2. ANALIZA UZYSKANEGO MATERIAŁU

Pierwsze dwa pytania kwestionariusza zbudowane były ściśle według wskazań R. Galissona. Ich celem było zbadanie, jakie skojarzenia mają respondenci z następującymi częściami ciała: *głowa, serce, ręka/ręce, brzuch, plecy, oko/oczy, usta, język, nos, ucho/uszy* oraz czy znają jakieś inne ich znaczenia i typowe wyrażenia z ich użyciem. W poniższej analizie uwzględniono częstotliwość poszczególnych skojarzeń. Należy jednak zaznaczyć, że ich liczba w obrębie każdego punktu jest większa od 57 (liczba respondentów), gdyż ankietowani podawali zwykle więcej niż jedno skojarzenie i wszystkie te dane zostały uwzględnione w analizie.

2.1. Głowa

W odpowiedzi na pytanie o skojarzenia ze słowem *głowa* ankietowani najczęściej odpowiadali: *mózg* (10)², *mądrość* (8), *myślenie* (8), *rozum* (5), *myśli* (3), *intelekt* (2). Są to skojarzenia oparte na tej samej podstawie semantycznej związanej z rozumieniem. Kolejne asocjacje to *włosy* (5), *twarz* (3), *kula* (2), *ból głowy* (2). Pozostałe skojarzenia były indywidualne, a wśród nich wymieniano: *inteligencję, wiedzę, umysł, pomysł* (co łączy się oczywiście także z myśleniem, rozumem i intelektem), *wodogłowie, twarz, dach, kapustę, łeb*.

Najczęściej przywoływane wyrażenia i zwroty frazeologiczne z *głową* to: *mieć głowę w chmurach* (12), *co dwie głowy to nie jedna* (8), *głowa rodziny* (5), *głowa do góry* (3), *mądrej głowie dość dwie słowie* (2), *paluszek i główka to szkolna wymówka* (2), *głowa nie od parady* (2), *od przybytku głowa nie boli* (2), *walić głową w ścianę/w mur* (3). Inne związki frazeologiczne, bądź ich zmienione wersje, pojawiły się tylko jeden raz, np. *mieć głowę na karku, mieć coś na głowie, mieć cały dom na głowie, głową w mur/głową muru nie przebijesz, pusta głowa, mądra głowa, głowa pełna marzeń, mieć mocną głowę, ciężka głowa, mąż głową – żona szyją, kapusta głowa pusta, głowa kapuściana, główka czosnku, głowa salaty*.

Za wspólne *implicite* kulturowe można więc uznać następujące cechy: *mądrość, myślenie*, a także *marzenie*.

² Liczba w nawiasie wskazuje liczbę osób, która udzieliła takiej odpowiedzi, np. *mózg* (10) oznacza, że dziesięć osób napisało, że ze słowem *głowa* kojarzy im się *mózg*. Jeśli po nawiasie nie zamieszczono cyfry, oznacz to, że dane wyrazy pojawiły się tylko jeden raz.

2.2. Serce

Serce kojarzy się ankietowanym z *miłością* (24), *uczuciem* (7), *krwią* (4), *zawalem* (3), *emocjami* (2) i *emocjonalnością*. Respondenci zwrócili uwagę na to, że serce to *narząd* (2), że *bije* (4) i jest synonimem *życia* (2). Serce przywołuje na myśl kolory – *czerwony* (3) i *czerwień* (2) oraz kolor z kart do gry – *kier*. Ponadto respondentom *serce* kojarzy się także z *walentynkami* (2), *życzliwością* oraz z *kształtem serca*. *Serce* pojedynczym respondentom kojarzy się z *różami*, *pulsem*, *chorobą*, *układem krwionośnym*. Jedna ankietowana osoba napisała, że *serce* jest *dobre*.

Frazeologizmy związane z sercem to według respondentów: *mieć serce na dłoni* (17), *serce nie służy* (9), *mieć serce z kamienia* (6), *kamień spadł z serca* (2), *złamane serce*, *pęknięte serce* (2), *miej serce i patrzaj w serce* (2). Pozostałe frazeologizmy zostały wymienione przez pojedynczych respondentów: *gorące serce*, *tam twój dom gdzie serce twoje*, *co z oczu to z serca*, *waleczne serce*, *gołębie serce*, *serce pęka*, *serce w rozterce*, *robić coś z sercem*, *serce jak dzwon*. Wymieniono także *gołębie serce* i *miękkie serce* (2).

Wspólny ładunek kulturowy to *miłość* i *uczucie*.

2.3. Ręka

Ręka kojarzy się ankietowanym przede wszystkim z *pracą* (14), *palcami* (6) i *powitaniem* (3). Dwie osoby wymieniły *uścisk dłoni*, który możemy utożsamiać z powitaniem. Dwukrotnie wymieniono także *pierścionek* (2), *dłoń* (2), *rękawiczkę* (2), *kradzież* (2), *prace manualne* (2). Jedna osoba napisała *zdolności manualne*. Pojedyncze skojarzenia to: *otwartość*, *działanie*, *mycie*, *pisanie*, *granie*, *gra na fortepianie*, *rzeźba*, *biżuteria*, *obrączka*, *lakier do paznokci*, *pięść*, *kończyny*, *gips*. Ręka przywołuje na myśl *dotyk* i *seks* (2). Ręce są *szybkie* (2), *zręczne* i mają *palce*. Ponadto jednej osobie ręka kojarzy się z *nogą*. Jedna osoba podała w tej części ankiety związek frazeologiczny: *pomocna dłoń*.

Ponad połowa ankietowanych zapytana o związki frazeologiczne związane z ręką wymieniła: *ręka rękę myje* (29). Jedna osoba napisała zmienioną leksykalnie wersję tego frazeologizmu – *rączka rączkę myje*. W ankiecie wymieniono także: *dwie lewe ręce* (9), *ręce pełne roboty* (3), *pomocna dłoń* (2), ale i *ciężka ręka* (2). Ręka pojawia się także we frazeologizmach: *zacierać ręce*, *dać palec* – *chcą rękę*, *ręka Boga*, *lepkie ręce*, *trzymać rękę na pulsie* i *niewidzialna ręka rynku*.

Ręka niesie ze sobą następujący ładunek kulturowy: *pracę*, ale także *nielegalną* i *niejasną sytuację*.

2.4. Brzuch

Brzuch to *ciało* (16), przywołuje na myśl *jedzenie* (15), *ból* (7), *pępek* (5), *głód*, *otyłość*, *krągłości*, *tluszcz*, *pełność* (2), ale także *mięśnie brzucha*, *kaloryfer* oraz *pasibrzuch*. Siedmiu osobom brzuch kojarzy się z *ciężką* (7), dwóm z *odchudzaniem* (2). Po jednym wskazaniu otrzymały następujące wyrazy: *kobieta*, *dzidzia*, *dziecko*, *układ pokarmowy*, *łaskotki*. Dla jednej osoby brzuch to *centrum*. Także jednej osobie brzuch kojarzy się z *tańcem* (z pewnością chodzi o taniec brzucha).

10 osób wymieniło ten sam frazeologizm – *wiercić komuś dziurę w brzuchu* (10). 12 osobom brzuch przywołał na myśl związek *mieć motyle w brzuchu* (12). Dwie osoby podały zmodyfikowaną wersję powiedzenia *paluszek i główka to szkolna wymówka* – *brzuszek i główka to szkolna wymówka*. Pozostałe, pojedynczo wymienione frazeologizmy, to: *sluchaj uchem, a nie brzuchem*, *głodny brzuch* – *zły brzuch*, *leżeć brzuchem do góry*, *pępek świata* (2).

Wymieniono także zestawienia wyrazowe niebędące frazeologizmami, np. *ból brzucha*, *ucho ucha taniec brzucha*, *pełny brzuch* (2), *brzuchomówca*, *Pasi-brzuch*. Napisano także fragment reklamy telewizyjnej – *70% aktywności pochodzi z wnętrza brzucha*.

Brzuch kojarzy się przede wszystkim z *jedzeniem*.

Wymienione frazeologizmy nie pokrywają się ze skojarzeniami wymienionymi w pytaniu 1. Nie można zatem mówić o wspólnym ładunku kulturowym.

2.5. Plecy

Plecy kojarzą się najczęściej z częściami ciała: *kręgosłupem* (11), *tyłem* (3), *mięśniami*, *mięśniami najszerszym grzbietu*. Plecy to także: *swędzenie* (1), *ból* (6), *ciężar* (2), *obrona* (2). Pojedyncze osoby wymieniły *opalenie*, *podporę*, *oparcie*, *osłonę* i *koc*. Plecy są *szerokie* i *włochate*. Plecy przywołują na myśl *znajomości* (2) i *wsparcie*, *leżenie* (2), *masaż* (2), *obrażanie się*, *tataż*, *sexapil*, *mężczyznę*, *siłę* i *korupcję*. Pięciu osobom plecy kojarzą się z *plecakiem* (5).

Najpopularniejszy związek frazeologiczny to: *mieć plecy* (20) oraz jego rozbudowana wersja *mieć mocne plecy* (10), *mieć szerokie plecy* (2). Respondenci podali także frazeologizmy: *mieć u kogoś plecy*, *ktoś o silnych plecach*. Wskazali, że związek frazeologiczny kojarzący się z plecami to *obgadywać za plecami* (2), *mieć coś na swoich plecach* (3), *poklepać kogoś po plecach*, *nóż w plecy*, *ostłaniać plecy* oraz *nosić kogoś na swoich plecach*, *z przodu plecy* z *tyłu plecy* (2).

Implicite kulturowe pleców to *znajomości*, *wsparcie*.

2.6. Oko/oczy

Oko kojarzy się ze *wzrokiem* (13), *spojrzeniem* (2), *postrzeganiem* (1), *sposstrzegawczością*, *widzeniem*, *patrzeniem*, *widokiem*, *obserwacjami*, *okularami* (7), *pięknem* (4), *bystrością* i *błyskiem*. Oko może być *sokole* lub *cyklopa*. Ankietowanym z okiem kojarzą się *rzęsy* (5) i *tusz do rzęs*, *eyeliner*, *makijaż* (2), *kolor* (2), *łzawienie* i *placz*. Oko utożsamiane jest z *duszą*, *krótkowzrocznością*, *prawdą*, a także z *soczewkami* (2).

Wśród frazeologizmów i zwrotów ze słowem *oko* najczęściej powtarzały się: *sokole oko* (7), *oczy zwierciadłem duszy* (7), *oko za oko* (6), *oko za oko, ząb za ząb* (3), *mieć oko na kogoś* (4), *mieć kogoś na oku*, *mieć oko na coś* (2), *co z oczu to z serca* (3), *wpadło coś komuś w oko* (3), *puścić oko* (2). Pojedynczo wymienione zostały: *czego oczy nie widzą, tego sercu nie żal*, *dookoła głowy, gdzie okiem sięgnąć, oczy są oknem dusz, okno na świat, oczko w rajstopie, strach ma wielkie oczy, rzucić okiem na coś, patrzeć przychylnym okiem, prawda w oczy kole, kruk krukowi oka nie wykole, oko w oko, szkiełko i oko, kocie oczy*.

Oko kojarzy się przede wszystkim z *widzeniem*, *duszą*, *bystrością*, a te cechy stanowią *implicite* kulturowe tego wyrazu.

2.7. Usta

Usta przywołały takie skojarzenia jak: *pocałunek* (16), *całowanie* (2), *buziaki* (1), *namiętność* (2), *mowa* (9), *mówienie*. Usta kojarzą się także z *kobietą* (2), *szminką* (7), *pomadką*, *błyszczkiem* (3), *uśmiechem*, *śmiechem*, *malinami*. Usta są *czerwone* (5) i są *częścią ciała*, kojarzą się z *wargami* (2), *zębami* (2), *językiem* (3) i *jedzeniem* (2). Jednej osobie *usta* kojarzą się ze *smakiem*.

Wśród wyrażen i zwrotów frazeologicznych pojawiły się *złote usta* (5), *z ust do ust* (5), *między ustami a brzegiem pucharu* (2), *złotousty* (3), *usta jak malina* (2), *malinowe usta*, *koralowe usta*, *usta milczą dusza śpiewa* (3), *wyjąć coś z ust* (3), *nabrać wody w usta* (3). Respondenci podali także *usta-usta* (4) (zestawienie to pojawiło się chyba pod wpływem telewizyjnego serialu pod takim tytułem).

Wymieniono także: *wkładać komuś słowa w usta*, *wyjąć komuś z ust*, *spijać słowa z czyich ust*, *komuś się usta nie zamykają*, *cisnąć się na usta*, *zasznurowane usta*.

Wspólny ładunek kulturowy to *mowa*, *słowa* oraz *kolor ust*.

2.8. Język

Język kojarzy się z *mową* (20), *mówieniem*, *nauką mowy*, *słowem* (3), *kommunikacją* (2), *rozmową* (2), *całowaniem* (4), *pocałunkiem*, *plotkowaniem* (2), *smakiem* (2), *jedzeniem*, *kolczykiem* (4), *śliną* (4). Język może być *polski*, *ojczy-*

sty, obcy (3), *długi*. Pojedyncze osoby przywołują takie skojarzenia, jak: *gorąco, narody, lizak, bakterie, przyjemność, buty, seks, złośliwość, usta*.

Wśród wymienionych frazeologizmów ze słowem *język* najczęściej powtarzały się: *mieć coś na końcu języka* (7), *być na językach* (5), *wziąć kogoś na języki* (2), *mieć kogoś na językach, mówić co ślina na język przyniesie* (5), *mieć długi język* (4), *trzymać język za zębami* (2), *Polacy nie gęsi i swój język mają* (2), *język ciała* (2), *obcy język* (2), *język lata jak łopata* (2). Pozostałe zostały wymienione tylko przez pojedyncze osoby i dotyczyły szeroko pojętego mówienia: *ostrzyć sobie język, co w głowie to na języku, ciągnąć kogoś za język*. Ponadto jedna osoba napisała: *twój zły język doprowadzi cię do ruiny, mowa ludzka, mleć językiem, język aniołów, cięty język, język u buta*.

Przywołane frazeologizmy potwierdzają wymienione wcześniej cechy *języka*, który kojarzy się przede wszystkim z *mową, wymianą informacji*.

2.9. Nos

Wśród skojarzeń ze słowem *nos* pojawiły się: *węch* (21), *katar* (13), *zapach* (6), *woń, kichanie, chusteczki higieniczne* (2), *piegi* (2). Pojedyncze osoby wskazały na: *smakowanie, nasek, zimny, oddychanie, perfumy, włosy, nosówka, okulary, oddychanie*. Jednej osobie *nos* kojarzy się z bohaterem literackim – *Pinokiem*. *Nos* może być *krzywy*.

Nos został wymieniony m.in. w następujących frazeologizmach: *mieć nosa do czegoś* (6) lub w skróconej wersji: *mieć nosa* (11), *wścibiać/wtykać nos w nie swoje sprawy* (4), *mieć to w nosie* (3), *wyczuć coś nosem/czuć pismo nosem*.

Jednokrotne wskazania mają także frazeologizmy: *nos na kwintę, mieć wszystko w nosie, wodzić kogoś za nos, dać pstryczka w nos*. Pojawiły się także: *wysmarkać nos, garbaty nos, mówić przez nos, czubek nosa, mieć długi nos, orli nos, zadzierać nosa*.

Ładunek kulturowy przypisywany przez respondentów *nosowi* to przede wszystkim: *ciekawość, intuicja*.

2.10. Ucho/uszy

Ucho kojarzy się przede wszystkim z *kolczykami* (24), *słuchem* (14), *słyszeniem, słuchaniem, podsluchiowaniem*. Kojarzy się także z *dźwiękami* (2), *muzyką* (3), *hałasem, radiem, słuchawkami* (2), ale także w pojedynczych odpowiedziach z *dzbanem, słoniem, słuchawkami, aparatem słuchowym, nausznikami, słabym słuchem i małą fretką*. Jedna osoba kojarzy *ucho* z bohaterem bajki – *Plastusiem*.

Najczęściej wymienianymi frazeologizmami były: *gumowe ucho* (24), *mieć gumowe ucho* (2), *ściany mają uszy* (10), *ucho od śledzia* (3). Jeden raz podano: *nastawiać uszy, mieć powyżej uszu, ucho igielne/od igły, czerwone uszy mieć, gdy*

ktoś obgaduje, póty dzban wodę nosi, póki mu się ucho nie urwie, czapka uszatka, kurzy się z uszu, słoń nadepnął na ucho, śmiać się od ucha do ucha, mówić na ucho, ośle ucho, dostał wielkich uszu.

Implicite znaczenie ucha to *sluchanie* i *podsluchiwanie*.

Pierwsza część ankiety miała na celu wydobycie C.C.P. – **wspólnego *implicite* kulturowego** (czyli, zgodnie z teorią Galissona – metaforycznego znaczenia dodanego), funkcjonującego w umysłach użytkowników języka i równocześnie członków danej wspólnoty kulturowej. Badania porównawcze z innymi językami mogłyby wykazać odmiennosć bądź wspólnotę C.C.P. w różnych kulturach.

Druą część kwestionariusza miała umożliwić zbadanie znajomości związków frazeologicznych zawierających nazwy części ciała wśród rodzimych użytkowników języka. Z odpowiedzi respondentów wynika jednoznacznie, że związki frazeologiczne, w których pojawiają się takie nazwy są znane i powszechnie używane. W porównaniu do badania nad związkami frazeologicznymi z nazwami zwierząt (Papież 2009), okazuje się, że te z nazwami części ciała są bardziej popularne – tylko trzy osoby zadeklarowały, iż nie znają jednego z frazeologizmów (*mieć mocne plecy*), tymczasem podczas badania nad związkami frazeologicznymi z nazwami zwierząt 9 osób stwierdziło, że nie zna trzech z podanych frazeologizmów.

Najczęściej używanymi frazeologizmami są *mieć coś na końcu języka*, *na własną rękę* i *kamień spadł z serca*. Tylko jeden respondent zadeklarował, że nie używa formuły *mieć coś na końcu języka*, podczas gdy aż 36 osób używa jej często i bardzo często. Następny pod względem częstotliwości użycia był związek frazeologiczny *na własną rękę*, którego nie używa jedna osoba, zaś często używa jej 27 osób. Frazeologizm *kamień spadł z serca* jest stosowany bardzo często i często (25 wskazań), a 28 osób przyznało, że stosuje go rzadko i od czasu do czasu.

Inne popularne frazeologizmy to: *mieć oko na kogoś*, *głowa rodziny*, *wyjść coś komuś z ust*, *mieć nosa do czegoś*, *ściany mają uszy*. W tych przypadkach respondenci zadeklarowali, że używają danych frazeologizmów raczej rzadko lub od czasu do czasu – wskazania tego typu dominowały nad odpowiedziami często i bardzo często.

Najrzadziej stosowanymi frazeologizmami są *mieć mocne plecy* i *wiercić komuś dziurę w brzuchu*. Do nieużywania zwrotu *mieć mocne plecy* przyznało się 15 osób, a 36 zadeklarowało, że stosuje go raczej rzadko lub od czasu do czasu. Zwrot *wiercić komuś dziurę w brzuchu* nie jest używany przez 10 osób, a w 41 przypadkach używany jest jedynie rzadko i od czasu do czasu.

Uznano, że jeśli nazwy części ciała ludzkiego występują we frazeologizmach, to muszą nieść ładunek kulturowy, muszą konotować dodatkowe znaczenie. W wyrażeniu *głowa rodziny* – wyraz *głowa* konotuje takie cechy, jak mądrość i odpowiedzialność. To głowa jest ośrodkiem myślenia, przez to i działania. Ten

frazeologizm prawie idealnie odtwarza znaczenie nadane mu przez respondentów w odpowiedzi na pytania pierwszej części kwestionariusza i potwierdza istnienie u respondentów wspólnego ładunku kulturowego.

Zwrot *kamień spadł z serca* oznacza, iż jakaś sprawa została pozytywnie zakończona, jakieś zmartwienie zniknęło. Serce w tym przypadku jest ośrodkiem kumulowania uczuć, rezerwuarem, w którym przechowujemy zmartwienia i troski (jak w zwrocie *coś leży mi na sercu*). Podobne znaczenia przypisywali sercu respondenci, głównie jednak stawiali na powiązania z miłością.

Frazeologizm *na własną rękę* powinien się chyba pojawić z czasownikiem *robić coś na własną odpowiedzialność/na własną rękę*. Oznacza wykonywanie czynności samodzielnie, bez pomocy innych. Ręka konotuje cechy takie, jak samodzielność, indywidualizm, działanie, robienie (podobnie: *to jest w twoich rękach*). Informacje uzyskane od respondentów potwierdzają konotacje z pracą, a uzupełniają to znaczenie o działalność nielegalną.

Wiercić komuś dziurę w brzuchu to inaczej nakłaniać kogoś usilnie do czegoś. Brzuch w tym wypadku staje się ośrodkiem wywierania wpływu, jakimś słabszym punktem. Trudno było odtworzyć spójny obraz ze skojarzeń respondentów. Odpowiedzi były zbyt różnorodne, by mówić o wspólnym ładunku kulturowym.

Zwrot *mieć mocne plecy* oznacza, że mamy poparcie wpływowego człowieka. Plecy kojarzą się tu z silnym podparciem. W ten sam sposób respondenci odtworzyli dodatkowe znaczenia terminu *plecy* – to znajomości, wsparcie.

W kolejnym zwrocie *mieć oko na kogoś*, oko ma związek z obserwowaniem, ale szczególnym, pilnym i uważnym. Oko staje się narzędziem, które pomaga w kontrolowaniu kogoś. Inne konotacje uzyskano z analizy wypowiedzi respondentów. Tam oko to głównie widzenie, dusza. Jedynie skojarzenie z bystrością pokrywa się ze znaczeniami realizowanym w powyższym związku frazeologicznym.

Wyjąć coś komuś z ust oznacza, że właśnie chciało się powiedzieć coś, co wypowiedział nasz przedmówca. Usta stają się narzędziem tworzenia komunikatów, związane są z mową. Nieco podobny jest status kolejnego zwrotu – *mieć coś na końcu języka*. Wypowiadamy go, gdy nie możemy odnaleźć w pamięci słowa, którego potrzebujemy. Język kojarzy się z mową, tworzeniem wypowiedzi, ale też jest jakimś rezerwuarem słów. Trochę tak, jakby słowa nie pochodziły z umysłu, tylko z aparatu mowy, tu – języka. W niemal identyczny sposób ankietowani nakreślili dodatkowe znaczenia pojęć *usta* i *język*.

Mieć nosa do czegoś to inaczej mieć dobrą intuicję, wiedzieć, co zrobić w danej sytuacji, ale też dobrze rozpoznawać intencje innych. Nos też staje się narzędziem – podobnie jak i inne organy związane ze zmysłami – podobnie jak zwierzęta wyczuwamy nosem, jest on narzędziem do badania i eksploracji rzeczywistości. Ankietowani w odpowiedzi na pierwsze pytania kwestionariusza wyrażali podobne opinie. Dodatkowe znaczenie przypisywane nosowi to ciekawość i intuicja.

Zwrot *ściany mają uszy* nadaje cechy ludzkie obiektom nieożywionym. Uszy konotują takie cechy, jak wścibstwo, podejrzliwość. Respondenci dokonali podobnej charakterystyki, podając swoje skojarzenia. Uszy, ich zdaniem, służą nie tylko do słuchania, ale też do podsłuchiwania.

3. KONSEKWENCJE DLA NAUCZANIA

Rola związków frazeologicznych w nauczaniu JPJO została już kilka lat temu dostrzeżona przez glottodydaktyków. Te stałe połączenia wyrazowe urozmaicają i wzbogacają język, wpływają też na jego plastyczność, głównie dzięki zabarwieniu emocjonalnemu, jakie ze sobą niosą. Co więcej, są elementami języka, w których kultura doskonale się odbija. Często dają szansę poznania historii i obyczajowości grupy etnicznej, której język poznajemy. Ponad wszystko jednak podkreślić należy fakt, że codzienne rozmowy Polaków czy artykuły prasowe przesycone są związkami frazeologicznymi o różnym stopniu idiomatyczności i stabilizacji. Dlatego też cudzoziemiec uczący się języka polskiego na pewnym etapie nauki musi je poznać i wprowadzić do swojego słownictwa.

Przedstawione wyniki badań ankietowych, związanych z nazwami części ciała, mogą stanowić pierwszy etap na drodze do skutecznego nauczania i uczenia się. Określono bowiem zawartość leksykultury w zbiorze pojęć i prześledzono odzwierciedlenie wspólnego ładunku kulturowego w wybranych związkach frazeologicznych. Warto w tym miejscu przedstawić jeden ze sposobów, który może być wykorzystany do przeniesienia uzyskanej wiedzy do konkretnej sytuacji, czyli do nauczania JPJO.

Początkowym etapem lekcji z wykorzystaniem uzyskanych informacji powinna być prezentacja wybranych związków frazeologicznych oraz wyjaśnienie ich znaczeń. W zależności od stopnia zaawansowania i aktywności poszczególnych członków grupy, można dodatkowo rozszerzyć znaczenia związane z konkretnymi częściami ciała ludzkiego lub poprosić samych studentów-cudzoziemców o inne skojarzenia z danymi znaczeniami związków. Jeśli np. przedstawimy grupie frazeologizm *głowa rodziny* wraz z wyjaśnieniem, że jest to osoba, która decyduje w rodzinie, to możemy dalej pytać, jaka jest/jaka powinna być taka osoba itp. Po zakreśleniu wspólnego ładunku kulturowego charakterystycznego dla języka polskiego można przejść do kolejnej części zajęć. Powinna zostać podjęta próba skonstruowania konotacji typowo polskich z jakąś częścią ciała ze skojarzeniami innych grup etnicznych czy narodowych. Oczywiście, zadanie to należy odpowiednio dostosować do składu narodowościowego grupy. Jeśli grupa jest homogeniczna, może to być dyskusja grupowa, jeśli nie – np. praca w parach bądź podgrupach. Jaki efekt uda się nam uzyskać w ten sposób? Przede wszystkim jest to ogromna szansa nawiązania dialogu międzykulturowego, który odbywa się w zetknięciu z obyczajowością konkretnych społeczności. Jak podaje Grażyna

Zarzycka (2000), o swoistej wymianie kulturowej możemy mówić, gdy uda nam się odnaleźć elementy rodzimych kultur cudzoziemców ukryte za wypowiedziami w języku polskim. Zaproponowane ćwiczenie daje szansę zburzenia dystansu kulturowego i zaistnienia skutecznego dialogu.

Zaproponowana metoda nauczania związków frazeologicznych wpisuje się w szerszą dyskusję na temat ujęcia kulturowego w dydaktyce języków obcych. Nauczyciel, jak pisze G. Zarzycka (2008), przestaje być jedynie *native speakerem*, a staje się interkulturowym rozmówcą i taką samą postawę stara się wykształcić u uczniów. Co więcej, zabiegi te mogą prowadzić do zdobycia przez uczniów interkulturowej kompetencji komunikacyjnej, czyli „umiejętności zarządzania procesem wymiany znaczeń w sytuacji, gdy między odbiorcą a nadawcą komunikatu istnieją bariery, wynikające z odmienności kulturowej” (Zarzycka 2008: 68).

Cudzoziemiec, który pozna konotacje znaczeniowe jakiegoś pojęcia w języku polskim, będzie w stanie samodzielnie odczytać sens związków frazeologicznych oraz innych porównań, gdzie dany termin pojawi się w swym niesłownikowym znaczeniu. Stanie się to dzięki jego kompetencji interkulturowej.

BIBLIOGRAFIA

- Kultura (2004), *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny – programy nauczania – pomoce dydaktyczne*, red. W. Miodunka, Kraków.
- Ligara B. (2008), *Leksykultura w ujęciu Roberta Galissona a nauczanie kompetencji kulturowej*, [w:] *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*, red. W. Miodunka, A. Seretny, Kraków, s. 51–62.
- Ligara B. (2009), *Perspektywa kulturoznawcza nauczania kodu: teoria leksykultury Roberta Galissona*, [w:] *Nowa generacja w glottodydaktyce polonistycznej*, red. W. Miodunka, Kraków, s. 119–146.
- Madeja A., Smerczeniak M. (2010), *Frazeologia w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Toruń, s. 39–46.
- Nowa generacja (2009), *Nowa generacja w glottodydaktyce polonistycznej*, red. W. Miodunka, Kraków.
- Nowe perspektywy (2010), *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Toruń.
- Pęcińska A. (2006), *Co raz wejdzie do głowy – już z niej nie wyleci, czyli frazeologia prosta i przyjemna*, Kraków.
- W poszukiwaniu (2008), *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*, red. W. Miodunka, A. Seretny, Kraków.
- Wrocławska dyskusja (2004), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym*, red. A. Dąbrowska, Wrocław.
- Zarzycka G. (2000), *Dialog międzykulturowy. Teoria i opis komunikowania się cudzoziemców przyswajających język polski*, Łódź.
- Zarzycka G. (2008), *Opis pedagogiki zorientowanej na rozwój kompetencji i wrażliwości interkulturowej*, [w:] *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*, red. W. Miodunka, A. Seretny, Kraków, s. 63–78.

Aneta Strzelecka, Emilia Sztabnicka-Gradowska

**TOWARDS THE INTERCULTURAL SPEAKER. THE RESEARCH BASED ON THE
THEORY OF LEXICULTURE**

(Summary)

Keywords: lexiculture, idioms, teaching Polish as a foreign language, intercultural pedagogy

The article discusses culture in foreign language teaching. This issue is extremely interesting and the presented research complies with modern tendencies in pragmatic, lingua-cultural and intercultural research. The research is based on Robert Galisson's theory of lexiculture. The authors collected and analysed data on the understanding of some language items by the native speakers of Polish. In the article they present an experimental lesson of Polish as a foreign language as an example of the implementation of the theory of lexiculture.